

*EL MANUAL NOTARIAL DELS ANYS 1647 A 1655 DE FRANCISCO VILAR, NOTARI DE CERET I EL VOLÓ, ESTUDI I TRANSCRIPCIÓ A CURA DE JOAN PEYTAVÍ DEIXONA*¹

El Dr. Joan Peytaví Deixona, catedràtic de la Universitat de Perpinyà i membre de l'Institut d'Estudis Catalans, ha publicat la transcripció d'un manual notarial dels antics comtats de Rosselló i Cerdanya durant els anys de la Guerra de Successió. El treball es presenta en dos volums i pertany a la col·lecció «Acta Notariorum Cataloniae», dirigida pel Dr. Josep M. Sans i Travé, de la Fundació Noguera, el bon fer de la qual mai no serà prou lloat per als estudis històrics catalans, especialment per als jurídics. Anteriorment l'autor ja havia col·laborat amb la Fundació Noguera en ocasió de la publicació el 2004 d'*El Manual de 1700 de Jaume Esteve, notari de Perpinyà*.

L'obra presenta un gran interès historiogràfic i jurídic des de diversos punts de vista. D'antuvi cal assenyalar que es tracta d'un treball doble. D'una banda, consisteix en la transcripció completa del manual del notari de Ceret i el Voló Francisco Vilar dels anys 1647 a 1655, corresponentment anotada i indexada pel Dr. Peytaví. De l'altra, aquesta transcripció va precedida d'un completíssim estudi introductor de prop de dues-centes pàgines en què l'autor posa en context el document històric transcrit i desenvolupa amb detalls totes les qüestions que planteja. Partint d'un text molt concret, l'autor té la virtut de fer un acurat treball històric sobre els antics comtats en un moment determinant de la nostra història.

El manual notarial transcrit està custodiat a l'Arxiu Departamental dels Pirineus Orientals, a Perpinyà. Les escriptures i les actes que s'hi recullen —prop de quatre-centes cinquanta— van ser autoritzades pel mateix Francisco Vilar, però també, i sobretot, per altres notaris o escrivans substituïts d'ell, com Josep Puig o Hierònim Saboya, tant a Ceret com al Voló i en altres pobles veïns, com Sant Joan de Pladecorts, fet que ofereix una bona perspectiva d'aquest rodal a cavall del baix Vallespir i el Rosselló com a lloc de pas privilegiat i escenari d'esdeveniments històrics importants. La majoria dels documents estan redactats en català, cosa que dona un gran valor a l'obra, però també n'hi ha molts en llatí, com era habitual a l'època. De fet, l'ús d'una llengua o l'altra molt sovint té a veure amb el document que s'autoritza i el seu contingut, però també amb el notari o l'escrivà que hi intervé i els seus coneixements. L'obra consta d'un detalladíssim estudi filològic dels textos des de diverses perspectives lingüístiques, com ara la històrica o la dialectològica.

En la introducció al manual notarial, el Dr. Peytaví porta a terme un complet estudi de les diferents actes i escriptures que conté. Tanmateix, l'estudi inicial depassa molt el que hauria de ser una breu introducció prèvia per a situar el lector abans

1. Barcelona, Fundació Noguera, 2022, 2 vol., 948 p. (Acta Notariorum Cataloniae; 30).

d'accedir a la lectura del text. Es tracta d'un treball monogràfic sobre un moment històric precís, els anys de la Guerra de Successió, en el territori concret que abraça el manual notarial transcrit, tot resseguint el fil de la vida del notari Francisco Vilar i dels seus connaturals. Bon coneixedor de la història, la geografia, la societat i la llengua nord-catalanes, el Dr. Joan Peytaví elabora una completa monografia sobre uns temps de guerra, pesta, crisi i devastació per a les comarques nord-catalanes.

La lectura acurada del manual notarial posa en evidència el procés de substitució lingüística, social i cultural portat a terme a les comarques nord-catalanes. Per bé que aquest procés ha estat conseqüència de diversos segles, el jurista i historiador català del segle XXI hi troba la mateixa cultura, la mateixa societat i la mateixa llengua que en altres indrets del Principat d'aleshores i del present. Singularment, això és així pel que fa al dret, en què les institucions jurídiques catalanes, recollides al volum compilatori del 1585 *Constitutions y altres drets de Cathalunya*, junt amb les grans obres jurídiques del moment, desfilen pels diferents documents tal com ho podrien fer en qualsevol altra notaria del país d'aquells temps. Des del punt de vista jurídic, el document és molt rellevant. El jurista modern hi troba l'ús de les clàssiques institucions catalanes del dret patrimonial, el dret de família i el dret de successions. Aquest dret es va continuar aplicant al Rosselló malgrat l'annexió a França, però la seva vigència acabaria amb l'aprovació del Codi civil dels francesos l'any 1804, l'anomenat *Code Napoléon*. Al Principat, un segle abans, el Decret de Nova Planta, subsegüent a la Guerra de Successió, també impactaria fortament en aquest dret i el posaria en grans dificultats a la pràctica, per bé que podria perviure per l'absència d'una revolució posterior de la magnitud de la francesa a l'Estat espanyol.

Un document d'aquest tipus com el transcrit s'ha de posar en el context de la pràctica notarial a l'època moderna, en què no tots els notaris tenien formació jurídica i alguns només eren el que aleshores es denominaven *escrivans*, els quals basaven el seu ofici en la pràctica i el seguiment dels formularis existents. El manual notarial de Francisco Vilar reproduïa models d'escriptures i de documents heretats de notaris precedents i continuava un estil determinat. Pel que fa a la llengua dels textos, ja s'ha indicat que el professor Peytaví en fa un estudi de gran abast, amb l'interès que hi detecta els elements propis del dialecte rossellonès, així com la influència dels occitanismes, que donen lloc a índexs específics. Des del punt de vista historicojurídic, cal assenyalar l'ús de les formes i la terminologia tradicionals catalanes genuïnes, així com el de moltes expressions típiques de la pràctica jurídica catalana tradicional. L'autor presenta també uns detalladíssims índexs tant de llocs com de persones, i dels tipus de documents notarial transcrits, que presenten una gran utilitat per a qui consulta l'obra, per tal d'identificar amb precisió l'objecte de la recerca que porta a terme.

La documentació transcrita presenta un gran interès per al lector actual i molt especialment per al jurista català, que s'hi acosta amb el coneixement del dret civil vigent actualment. En el manual hi ha un gran nombre de documents relatius a la vida privada i quotidiana d'aleshores, des d'una perspectiva jurídica. Tanmateix, també hi

ha documentació referida al dret públic, per exemple sobre els procediments d'insaculació per a l'elecció dels càrrecs locals, una pràctica catalana tradicional que s'ha revalorat recentment.

D'entre els documents transcrits, tenen una importància cabdal els testaments, amb els corresponents inventaris posteriors a l'obertura de la successió, i els capítols matrimonials. En contrast amb la pràctica actual, cal destacar la rellevància dels béns mobles en els testaments, en contrast amb el que ara en diríem diners, que no hi abunden, i sobretot la importància de les rendes com a font d'ingressos a l'edat moderna, amb la figura dels censals i violaris. El parament de la casa sol ser objecte de descripcions detallades i de llegats individualitzats. Una qüestió recurrent és la posició de la vídua i les disposicions adoptades en atenció a aquest estat, així com la fortalesa de la vídua catalana en el dret tradicional, derivada de les previsions de la constitució «Hac Nostra» de les Corts de Perpinyà del 1351, de Pere el Cerimoniós. En aquesta constitució es regulaven el tradicional any de plor, l'usdefruit vidual i la institució cabdal de tot el sistema matrimonial català, que es coneixia com la tenuta. El Dr. Peytaví hi fa referència de manera singular i cal dir que alguns dels aspectes que s'hi recollien estan previstos en el Codi civil de Catalunya vigent. L'aversió a la falta de descendència es reflecteix en els testaments amb les vinculacions derivades dels fideïcomisos. En els testaments, a diferència del que succeeix avui, hi ha sempre reservada una part per a la beneficència en formes molt diverses, com ara misses, sufragis o llegats en favor dels pobres. Sorprèn, en aquest punt, que en alguns testaments es deixi un florí d'or al rei, un enigma que estaria bé desentranyar. Una bona part dels testaments s'atorguen en ocasió de la darrera malaltia del causant. Pel que fa als capítols matrimonials, no hi afloren grans patrimonis, ni tampoc un alt nivell de riquesa, i hi sovintegen els anomenats *bracers*, els quals cal situar entre els integrants de la part més baixa de la piràmide social de l'època, el poble menut. Tenen un gran interès històric els inventaris dels dots aportats al matrimoni, integrats per diners i una caixa on s'inclouen el parament de casa i els objectes personals més comuns i necessaris a l'època.

D'entre els documents singulars, cal ressenyar les concòrdies de pau i treva entre veïns enfrontats, els quals es comprometen a no tenir més conflictes durant cent un anys. També destaca l'atorgament d'una donació per causa de mort, per part d'un soldat que va a la guerra. Al manual sovintegen les compravendes a carta de gràcia, com a mitjà per a obtenir un finançament que a l'època no podia resultar dels préstecs actuals amb garantia hipotecària i que establia una relació duradora entre comprador i venedor. En aquestes vendes amb empenyament es posa en relleu la dificultat econòmica del moment, ja que s'afirma que es fan per a poder menjar i pagar deutes. També hi destaquen el que ara en diríem arrendaments rústics o contractes de conreu, amb el recurs a la clàusula immemorial de pactar-se «a ús i costum de bon pagès». En aquest àmbit agrícola aflora la importància de la producció i del comerç de la vinya i del vi, que a l'època encara es refereix al «vi vermell» per a l'actual vi negre. Nota-

rialment també són remarcables dos documents clàssics catalans: els deutoris i les èpoques. És a dir, els reconeixements de deutes i les cartes de pagament. Amb aquesta terminologia tradicional es feia referència a dos documents molt importants a l'època, que la normativa fiscal moderna ha posat en entredit i ha relegat.

Mereix un capítol a part tota la documentació relativa a les mesures adoptades per fer front a l'epidèmia de pesta dels anys 1652 a 1654. Aquesta és una situació que porta el lector a reflexionar fortament tot comparant-la amb l'experiència més propera de la pandèmia de COVID-19 viscuda recentment. S'hi reflecteixen totes les pràctiques sanitàries d'aleshores i també l'impacte en la vida quotidiana. Aquella pesta va donar lloc a una sèrie de testaments dels malalts que es recullen entre la documentació transcrita. Tot plegat també ens recorda com els catalans han hagut d'afrontar moments difícils en la història, juntament amb greus crisis sanitàries que s'han afegit a les polítiques, com l'esmentada durant la Guerra dels Segadors, la posterior durant el setge de Barcelona al final de la Guerra de Successió, la dels anys 1918 i 1919 o, recentment, la del 2020 en un context també prou difícil.

L'obra s'acaba amb diversos annexos incorporats a la transcripció del manual, en què es recullen documents vinculats a la vida del notari Francisco Vilar, de gran interès historiogràfic i jurídic. Així, a banda del seu detalladíssim testament i el subsegüent inventari, com no podia ser altrament tractant-se d'un notari hisdat, s'hi recullen el procediment i el judici seguits pel Consell Sobirà del Rosselló contra Francisco Vilar i el seu fill Josep Vilar entre el 1674 i el 1676, en què se'ls acusa del crim de lesa majestat i del de traficar amb ferro en un territori de frontera que canvia de sobirania en pocs anys. Vilar és condemnat a l'exili perpetu de la seva vila de Ceret i a una pena econòmica. Des de la perspectiva actual, aquest darrer document presenta un gran interès i genera una forta perplexitat, com també una certa melangia. És tracta d'un procés entre catalans al Rosselló com a conseqüència de l'annexió a França. El que fins aleshores era lliure comerç, ara podia ser considerat contraban, i el nou estat d'adscripció implicava un enfrontament de fidelitats entre la tradicional espanyola i la nova francesa que, al capdavant, en tots dos casos era fidelitat a la terra catalana. Una fidelitat catalana que era títol d'honor de Perpinyà, la vila cabdal dels comtats. Aquesta fidelitat a la terra durant anys només va provocar enfrontaments fraticides que des d'una perspectiva històrica cal lamentar. En aquella mateixa època, el 1646, es va publicar el llibre d'Alexandre de Ros *Cataluña desengañada*, de signe totalment contrari, en el qual l'autor afirma que «los mayores enemigos de Cataluña son los mismos Catalanes» i que «venza el español, o el francés, siempre Cataluña ha de quedar destruída», entre altres reflexions sobre el conflicte d'aleshores. En aquest context es dona compte de les conseqüències dramàtiques de la conspiració de Vilafranca de Conflent del 1674 i de l'ocupació espanyola de Ceret del mateix any. Aquests fets, com tants d'altres, són testimoni que per als nord-catalans d'aleshores els conflictes, la guerra i les dificultats no es van acabar amb la Pau de Westfàlia del 1648 ni amb el Tractat dels Pirineus del 1659.

En la seva presentació, el Dr. Peytaví fa referència a un breu dietari de Francisco Vilar trobat en un altre manual notarial i que ell mateix va publicar precedentment, i exposa, de manera lacònica i ben gràfica, que tant aquest dietari com d'altres que van florir a l'època tenien per finalitat narrar la «infortuna, injustícia i infelicitat» que vivien els catalans dels comtats en aquells anys duríssims de la guerra, amb les seves dramàtiques conseqüències. Prop de quatre segles després, aquesta mateixa sensació la podem tenir els catalans que ens acostem a conèixer els textos que reflecteixen la vida catalana del Rosselló d'aleshores i la duresa viscuda en aquells anys, en què una de les moltes revolucions catalanes tindria conseqüències devastadores per a la nació. Com a testimoni d'aquest temps ens resten el castell de Salses a tocar de les Corberes, un insepult cadàver gegantí —parafraçant Jacint Verdaguer a «Els dos campanars» d'*El Canigó*—, i a París l'edifici del Col·legi de les Quatre Nacions, actual seu de l'Institut de França, establert pel Cardenal Mazzarino en el seu testament el 1661 perquè poguessin allotjar-s'hi estudiants rossellonesos. Malgrat tota aquesta història tan adversa, avui dia podem sentir la fortuna, la justícia i la felicitat pel fet que grans investigadors com el Dr. Joan Peytaví Deixona, des de la Universitat de Perpinyà i l'Institut d'Estudis Catalans, portin a terme un tasca acadèmica de primer nivell d'estudi i de difusió del coneixement d'aquest patrimoni històric nord-català.

Albert Lamarca Marquès
Universitat Pompeu Fabra